

Research Paper

Assessment of Environmental Components of the Islamic Lifestyle in the Approvals of the Supreme Council of Urban Planning and Architecture

Mohammad Bagher Valizadeh Owghani¹, Minou Gharehbaglou*², Mohammad Ali Keynejad³

1 PhD Candidate of Islamic Architecture, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

2 Professor, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

3 Professor of Civil Engineering Faculty, Sahand University of Technology, Tabriz, Iran.

Keywords

Islamic Lifestyle,
Architecture and Urban
Planning, Environmental
Criteria, Supreme
Council of Urban
Planning and
Architecture, Approvals.

ABSTRACT

The way of life and human behavioral patterns are considered environmental in nature, as they take shape within the natural context. Architecture and urban development, as human actions, not only reflect lifestyles but also influence and are influenced by environmental factors. One effective approach to minimizing the environmental damage caused by architecture and urban expansion is the adoption of environmentally-oriented regulations and plans by the Supreme Council of Urban Planning and Architecture. Accordingly, this study aims to assess the environmental components of the Islamic lifestyle as reflected in the Council's official approvals. The research method is qualitative directed content analysis. Key environmental criteria were derived from Islamic sources and used as a conceptual framework for analyzing the content of the Council's approvals. The study examined three official volumes of approvals published by the University of Tehran, categorized as: (a) approvals from the Council's inception to 2015, (b) approvals from 2015 to 2016, and (c) approvals from 2017 to 2018. Findings indicate that 44% of the total 412 approvals contain explicit or implicit references to environmental values. A comparison across the three volumes shows a growing attention to environmental issues over time. Nevertheless, the actual implementation of these policies remains problematic, highlighting a persistent gap between policy formulation and execution. This study concludes by raising a critical question: What is the missing link between the Council's environmentally oriented approvals and their practical implementation, given the evident gap between documented concern and ongoing environmental degradation in practice?

*Corresponding Author.

Email Addresses: m.gharehbaglou@tabriziau.ac.ir.

Valizadeh owghani, M. B. , Gharehbaglou, M. and Mohammad Ali, K. N. (2025). Assessment of Environmental Components of the Islamic Lifestyle in the Approvals of the Supreme Council of Urban Planning and Architecture. *Human Ecology*, 4(12), 1357-1373.

Doi: <https://doi.org/10.22034/he.2025.515418.1081>

ارزیابی مؤلفه‌های زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی در مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری

محمدباقر ولی‌زاده اوغانی^۱، مینو قره‌بگلو*^۲، محمدعلی کی‌نژاد^۳

^۱ پژوهشگر دکتری معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

^۲ استاد گروه معماری، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

^۳ استاد گروه مهندسی محیط زیست، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

واژگان کلیدی

سبک زندگی اسلامی،
معماری و شهرسازی، معیار
زیست‌محیطی، شورای عالی
شهرسازی و معماری،
مصوبات

چکیده

شیوه زندگی و مجموعه رفتارهای انسانی از آن جهت که در طبیعت شکل می‌گیرند، زیست‌محیطی محسوب می‌شوند. معماری و توسعه شهری به عنوان رفتار و کنش انسانی و تأثیراتی که در زیست‌گاه انسانی دارند، رابطه متقابل با سبک زندگی داشته و اثرات زیست‌محیطی دارد. یکی از راه‌های کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی معماری و توسعه شهری، تصویب طرح‌ها و ضوابط زیست‌محیطی توسط شورای عالی شهرسازی و معماری است. بر این اساس هدف پژوهش حاضر ارزیابی معیارهای زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی در مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری است. روش تحقیق، تحلیل محتوای جهت‌دار و کیفی است که طی آن، معیارهای اصلی زیست‌محیطی با استفاده از منابع اسلامی استخراج و به‌عنوان چارچوب مفهومی برای تحلیل محتوای مصوبات این شورا به کار گرفته شد. برای این منظور به تحلیل محتوای مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری انتشار یافته توسط انتشارات دانشگاه تهران در سه عنوان کتاب؛ الف) از سال تأسیس تا ۱۳۹۵، ب) مصوبات سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و ج) مصوبات ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ پرداخته شده است. نتایج نشان می‌دهد که ۴۴ درصد از مجموع ۴۱۲ مصوبه بررسی‌شده، حاوی ارجاع مستقیم یا ضمنی به ارزش‌های زیست‌محیطی هستند. مقایسه نسبت تعداد مصوبات کل به مصوبات مرتبط با زیست‌محیط در هر کتاب نیز حاکی از افزایش رو به رشد مسائل زیست‌محیطی در مصوبات بوده است. با وجود این توجه رسمی، اجرای عملی این مفاد با چالش‌هایی مواجه است که نشان‌دهنده فاصله میان سیاست‌گذاری و اجرا است. لذا حسن ختام این پژوهش طرح این چالش است که چه حلقه‌ی مفقوده‌ای بین مصوبات زیست‌محیطی شورای عالی شهرسازی و معماری و فرآیند اجرای این مصوبات وجود دارد که با وجود توجه به محیط‌زیست در اکثر مصوبات، شاهد تخریب آن در عمل و فرآیند اجرا بوده‌ایم.

۱. مقدمه

عملی کردن راهبردها و نظریه‌ها در عالم واقع و نهادینه‌سازی آن، سخت‌تر از تدوین آن است (مظلومی و متولی، ۱۳۹۱). در این بین نظریات اسلامی در مقایسه با نظریات غربی وجه عملی ضعیف‌تری دارند (رفیع‌پور، ۱۳۸۴). نظریه‌های غربی، به دلیل آنکه برای رفع مسائل اجتماعی موجود، شکل می‌گیرند عملی‌تر به نظر می‌رسند (همان). در رشته و حرفه معماری به دلیل ماهیت عملی آن، بین تئوری و عمل یک معمار رابطه وجود دارد. معمار علاوه بر اینکه بایستی نظریه‌های مربوط به حرفه خود را بشناسد، بلکه باید آنها را در عمل نیز بیاورد. یکی از مباحث نظری که در سال‌های اخیر به دلیل هجوم فرهنگ غربی در دستور کار دستگاه‌های مسئول کشور بوده، مبحث سبک زندگی ایرانی - اسلامی می‌باشد. مبانی نظری برنامه جامع سبک زندگی ایرانی اسلامی توسط ستاد هماهنگی و راهبردی اجرای نقشه مهندسی فرهنگی کشور تهیه و تدوین شده و طبق تقسیم کار ملی، الگوی شهرسازی، معماری و طراحی فضاهای زندگی مرتبط با سبک زندگی بر عهده وزارت مسکن و شهرسازی می‌باشد.

سبک زندگی مجموعه رفتارها و فعالیت‌های یک فرد در جریان زندگی روزمره است (گیدنز، ۱۳۷۸). سبک زندگی، مجموعه‌ای منظم و به هم مرتبط از رفتارهای افراد در زندگی فردی و اجتماعی بوده و متکی بر بینش‌ها و ارزش‌ها است (مهدوی کنی، ۱۳۹۰). بر این اساس سبک زندگی اسلامی یعنی رفتارهای انسانی که متأثر از بینش و ارزش‌های اسلامی است. نوعی از شیوه زندگی که بر اساس آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی و قرآنی بنا شده است (فلاح‌فر و منان‌رئسی، ۱۴۰۱). سبک زندگی عرصه وسیعی از رفتار آدمی با خدا، خود، خانواده، جامعه و طبیعت را در بر می‌گیرد. مجموعه رفتارها و تعاملات اجتماع انسانی در فضای معماری و شهرسازی شکل می‌گیرد و معماری به عنوان فضای مصنوع در طبیعت و محیط طبیعی استقرار می‌یابد. از همین روی تعامل انسان با محیط، به اندازه تعاملش با هم‌عنوانش اهمیت دارد. امروزه مسائل زیست محیطی عمیقاً دارای مفاهیم اجتماعی هستند و بخش عمده‌ای از باورها و رفتارهای زیست‌محیطی افراد تحت تأثیر نظام‌های فرهنگی و اجتماعی، تغییر و تحول می‌یابند (کلانتری و همکاران، ۱۳۹۵). یکی از اهداف اصلی معماری، ایجاد محیطی مناسب و متناسب با روش زندگی است. از طرفی روش زندگی یکی از عوامل مهم شکل‌گیری فضای مصنوع و معماری است.

بسیاری از مشکلات و مسائل محیطی به صورت مستقیم و غیر مستقیم توسط دست‌ساخته‌های بشری ایجاد می‌شود. معماری به عنوان یک محیط فرهنگی دست‌ساخته بشری، از یک سو زیست‌گاه انسان را توسعه می‌دهد (haji et al, 2013)، از سوی دیگر بی‌توجهی با مسائل محیطی، می‌تواند عواقب زیست‌محیطی گسترده‌ای داشته باشد. بحران‌های زیست‌محیطی از جمله چالش‌های مهم قرن بیست و یکم است که در نتیجه دستاوردهای فنی انسان و تلاش او برای تسلط بر طبیعت به وجود آمده است (Ayodeji, 2010). توسعه شهرها و روستاها و مشکلات زیست‌محیطی آن از مسائل مهم معماری و شهرسازی امروز ایران است (عمادالدین و همکاران، ۱۳۹۸). از طرفی توسعه معماری و شهرسازی و افزایش کمی ساختمان‌سازی الزامی برای وجود مصوبات و آیین‌نامه‌های ساختمانی است. مقررات شهرسازی و معماری بر اساس آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه، عبارت است از مجموعه ضوابط و مقررات عمومی شهرسازی و معماری که در سطح کشور یا مناطقی از کشور لازم‌الرعایه بوده و به منظور فراهم کردن موازین طراحی، اجرایی و قانونی توسعه موزون و هماهنگ کالبدی، از مقیاس کلان تا تک بنا تهیه و به تصویب می‌رسد (آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه، مصوب ۱۳۷۸/۱۰/۱۲). قوانین و مقررات معماری و شهرسازی، نقش مهمی در توسعه و هدایت کالبدی و عملکردی ساخت و سازها داشته و می‌تواند بستری برای ایجاد محیط مطلوب زندگی در تعامل با طبیعت را فراهم کند. به عبارتی از طریق وضع قوانین و مقررات و الزام به اجرای آن می‌توان به حفاظت محیط زیست پرداخته (فریادی، ۱۳۹۵) و تأثیرات منفی زیست‌محیطی توسعه شهرها و معماری را به حداقل رساند.

لذا بر این اساس آنچه در این پژوهش اهمیت یافته است، ارزیابی اصول و شاخصه‌های زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی در مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری بوده و در پی پاسخ‌گویی به سئوالات زیر است:

۱. اصول و مؤلفه‌های زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی - ایرانی در شکل‌گیری معماری کدامند؟
۲. اصول و مؤلفه‌های زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی در مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری چه جایگاهی دارند؟

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. پیشینه

مطابق با پیشینه پژوهش، تاکنون پژوهش درخوری به تحلیل و بررسی اصول سبک زندگی اسلامی در مصوبات معماری و شهرسازی نپرداخته است. از نزدیکترین پژوهش‌ها در این زمینه می‌توان به پژوهش (بهمنی‌کازرونی و همکاران، ۱۳۹۸) اشاره کرد که به واکاوی عدم تطبیق سبک زندگی با مصوبات معماری و شهرسازی با تأکید بر سطح اشغال و اقلیم پرداخته است. در پژوهشی دیگر (علی‌آبادی و هاشمی - الطغری‌الجردی، ۱۳۸۹)، بر اهمیت تأثیر قاعده فقهی لاضرر در تنظیم مواد قانون مدنی کشور، جهت رعایت حقوق اجتماعی و حریم بصری

شهروندان تأکید کرده‌اند. در پژوهشی دیگر مولف دوم همین پژوهش به ارزیابی و نقد مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری پیرامون هویت اسلامی شهرسازی و معماری ایران پرداخته است (هاشمی‌طغرجردی، ۱۳۹۵).

بررسی پیشینه پژوهش در ارتباط با مسائل زیست‌محیطی نشان می‌دهد که پژوهش‌های متعددی رابطه بین مسائل زیست‌محیطی و سبک زندگی را مورد مطالعه قرار داده‌اند (کارگرفلاح و همکاران، ۱۴۰۱؛ دسترس و خواجه‌نوری، ۱۳۹۸). برخی پژوهش‌های دیگر به بررسی رابطه شاخص‌های زیست‌محیطی و توسعه شهری (عمادالدین و همکاران، ۱۳۹۸؛ عبدی‌دانشپور و تارانتاش، ۱۳۹۵؛ حسینی و همکاران، ۱۳۹۴) پرداخته‌اند. همچنین پژوهش (نعمتی و همکاران، ۱۳۹۷)، تأثیرات زیست‌محیطی معماری و ساختمان را مورد مطالعه قرار داده است. صفی‌خوانی و حلی‌ساز (۱۴۰۱)، نیز در پژوهش خود اصول و مؤلفه‌های قوانین و مقررات محیط‌زیستی ایران را تحلیل محتوا کرده‌اند. تمسکی و همکاران (۱۴۰۰)، به بررسی قوانین و نهادهای تاسیس شده در حوزه محیط‌زیست در چهار دوره تاریخی پرداخته‌اند.

در سال‌های اخیر پژوهش‌های متعددی در موضوع سبک زندگی و معماری انجام شده است که اکثر این پژوهش‌ها به تأثیر سبک زندگی بر معماری مسکن پرداخته‌اند (جدول ۱). در این بین برخی از محققین نیز تأثیر معماری و علی‌الخصوص معماری مسکن را در شیوه زیست و سبک زندگی مورد مطالعه قرار داده‌اند (فلاح‌فر و رئیس، ۱۴۰۱).

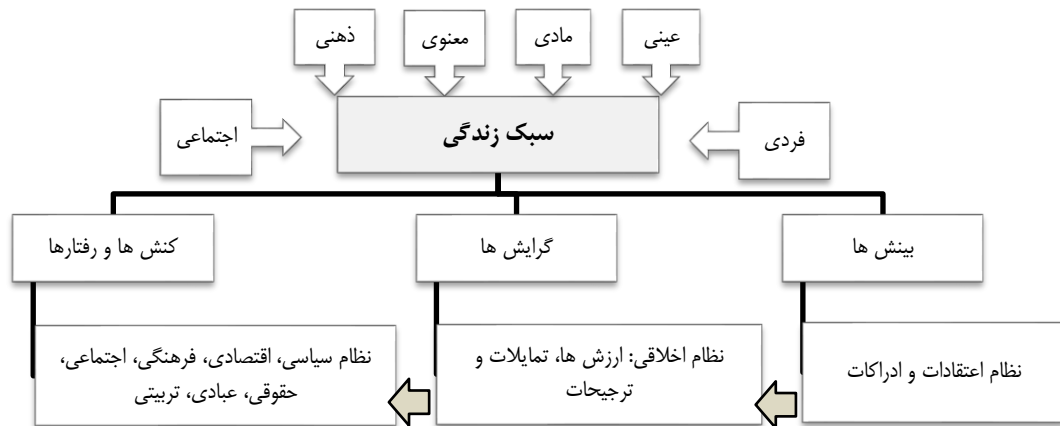
جدول ۱. برخی از مطالعات داخلی و خارجی انجام یافته پیرامون موضوع در توالی زمانی

سال	محقق	نتایج
۱۴۰۱	صدائتی	هشت مؤلفه تدوینی سبک نوین زندگی شامل استقلال‌گرایی افراد، سوداگری، دگرگونی رفتاری و فرهنگی، شیوه معیشت، تربیت، ارزش‌ها، وسایل زندگی و مدها و تبلیغات هدایتگر ترجیحات در توسعه مسکن اسلامی هستند.
۱۴۰۰	مهری و همکاران	طبق نتایج این پژوهش تعداد فضاهای خصوصی و نحوه قرارگیری آنها، و همچنین ارتباط آنها با عرصه‌های عمومی موجود در خانه، متاثر از سبک زندگی و ساختار خانواده و تعداد زنان ساکن است.
۱۳۹۹	رئیس	الگوی توسعه عمودی ابنیه مسکونی (آپارتمانی) به دلایلی همچون تقابل با ترویج برخی شعار دینی، ایجاد مزاحمت ساختمان‌های بلند در تهویه ابنیه مجاور، تقابل با انجام برخی تکالیف اجتماعی، و ... از منظر متون دینی مطلوبیت ندارد.
۲۰۲۱	Nikezić et al	این پژوهش با توجه به تغییر سبک زندگی در شهرها، به چگونگی حفظ هویت مکان در فرآیند بازآفرینی شهری و پایداری زندگی در شهرها می‌پردازد و نشان می‌دهد که توسعه معاصر جامعه مستلزم یک الگوی معماری جدید است که در آن سبک زندگی و معماری، یک سیستم منحصر به فرد با قابلیت انطباق و تغییر در طول زمان و مکان ایجاد کند.
۲۰۱۲	Kriese & Scholz	این پژوهش بر اساس تحلیل آگهی‌های مسکن، نشان داد که تبلیغات مسکن -اغلب با تأخیر زمانی قابل توجه- در واقع گرایش‌ها و ایده‌های جدید سبک زندگی و همچنین تغییرات اجتماعی و فرهنگی را منعکس می‌کند.
۲۰۰۶	Thorkild,	این پژوهش انتخاب مسکن بر اساس شاخص‌های سبک زندگی را مورد مطالعه قرار داده و به این نتیجه رسیده است که عوامل سبک زندگی علی‌الخصوص گرایش سنت شخصی به شدت بر انتخاب محل اقامت تأثیر می‌گذارد.

۲-۲. سبک زندگی

توماس هاجروپ^۱ قوم‌شناس دانمارکی و پیر بوردیو^۲ جامعه‌شناس فرانسوی مبنای درک نظری سبک زندگی بوده‌اند (Thorkild, 2006). سبک زندگی مفهومی چند بعدی است که متخصصان رشته‌های متعدد هر یک بر اساس زمینه فکری و دانشی خود به تعریف آن پرداخته‌اند. روانشناسانی مثل آدلر بر رفتار و شخصیت، وبر^۳ بر مصرف با رویکرد اقتصادی و بوردیو با دیدی جامعه‌شناسانه بر عملکردهای عینی و ذهنی و بر سلیقه تأکید دارد (ذکایی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۵ و ۳۶). بوردیو سبک زندگی را فعالیت‌های نظام‌مندی می‌داند که از ذوق و سلیقه فرد ناشی شده و بیشتر جنبه عینی دارند و در عین حال، به گونه‌ای نمادین به فرد هویت می‌بخشند و میان اقشار مختلف اجتماعی تمایز ایجاد می‌کنند (کاوایی، ۱۳۹۲: ۳۴). سبک زندگی تحت تأثیر عوامل زیادی قرار دارد. سن، تحصیلات، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، درآمد، ثروت، حضور فرزندان، وضعیت تأهل، موقعیت مکانی، ارزش‌ها و سرگرمی‌ها همگی بر سبک زندگی فرد تأثیر می‌گذارند. برخی از مردم سبک زندگی فعال و برخی دیگر کم تحرک دارند. برخی از مردم سبک زندگی سنتی دارند، در حالی که برخی دیگر سبک زندگی معاصر دارند. اکثر افراد و خانواده‌ها ویژگی‌های سبک‌های زندگی مختلف را ترکیب می‌کنند تا سبک زندگی منحصر به فرد خود را ایجاد کنند (Beamish et al, 2001). در مجموع سبک زندگی به شیوه زیست روزمره افراد از نظر نگرش، عادت و رفتار اشاره دارد. سبک زندگی الگوهای رفتاری آحاد جامعه در حوزه‌های مختلف زندگی اعم از اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و ... است که متکی بر بینش‌ها و گرایش‌ها است (شکل ۱).

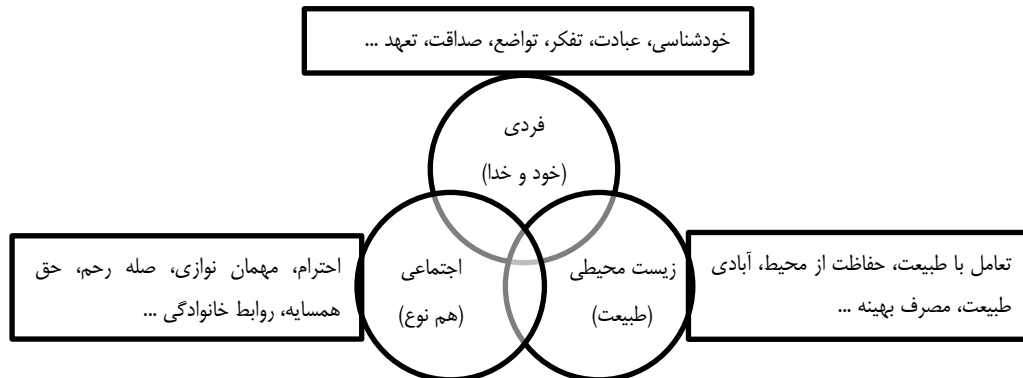
1 Thomas Højrup
2 Pierre Bourdieu
3 Max Weber

شکل ۱. حوزه‌های مختلف سبک زندگی

۲-۳. سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی اسلامی به‌عنوان یک الگوی جامع زیست مؤمنانه، هم در منابع اسلامی و هم در مطالعات جدید جایگاه ویژه‌ای دارد. از آنجا که فرهنگ جوامع بشری، تحت تاثیر طبیعی است که آموزه‌های دینی در شکل‌گیری سبک زندگی موثر باشد. تعریف علامه طباطبایی روش زندگی همان تعریف دین است. چنانکه می‌گوید: دین برنامه زندگی است (طباطبایی، ۱۳۸۹). سبک زندگی اسلامی در سبک زندگی مطلوب و آن نیز در سبک زندگی انسانی و الهی تجلی می‌یابد (خطیبی و ساجدی، ۱۳۹۲: ۱۴). سبک زندگی شامل شاخص‌ها و مؤلفه‌های متعددی بر پایه فعالیت‌ها، علایق و عقاید است. در میان اندیشمندان مسلمان این مؤلفه‌ها ریشه در آیات و روایات دارد. از نظر علامه مجلسی، منبع اصلی استخراج سبک زندگی اسلامی قرآن می‌باشد. سنت، روش زندگی پیامبر و عقل از منابع دیگر اصول سبک زندگی اسلامی است (همان: ۱۶). علامه طباطبایی، زندگی انسان را با سه امر مرتبط می‌داند: ۱- خدای متعال؛ ۲- خود؛ ۳- هم‌نوعان. بر این اساس سه وظیفه کلی برای انسان قائل است؛ وظیفه در برابر خدا، در برابر خود و در برابر دیگران (طباطبایی، ۱۳۸۹). علاوه بر آن، توجه به طبیعت و محیط زیست از اصول مهم زندگی مسلمانان می‌باشد (همان). سبک زندگی اسلامی جامعیت‌گرا بوده و دنیا و آخرت، ماده و معنی، فرد و جامعه و طبیعت در آن قابل جمع است. با توجه به مطالب فوق سبک زندگی اسلامی در سه بعد کلی فردی (ارتباط با خود و خدا)، اجتماعی (ارتباط با هم‌نوعان) و زیست-محیطی (ارتباط با طبیعت) قابل پیگیری است (شکل ۲).

شکل ۲. مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی

۲-۴. بعد زیست‌محیطی و معیارهای آن

تفکر درباره طبیعت و قوانین و نظام حاکم بر جهان هستی یکی از مقولات بسیار مهم متون اسلامی است. قرآن، عالم طبیعت را یکسره آیه و نشانه برای شناخت ماوراء طبیعت می‌خواند (مطهری، ۱۳۶۷). خداوند طبیعت را در اختیار بشر قرار داده و به همت عقل چگونگی استفاده از طبیعت را به انسان داده است تا محیط زیست را سامان دهد و به آبادانی آن بپردازد تا زندگی مناسبی برای بشر فراهم گردد (جوادی‌آملی، ۱۳۸۸). نام‌گذاری سوره‌های قرآن با برخی عناصر طبیعی، اشاره قرآن به عناصر مربوط به طبیعت و سوگند قرآن به پدیده‌های طبیعی همگی حاکی از توجه خاص اسلام به طبیعت است. کوه محل تجلی پروردگار، پرندگان لشکر خداوند، دریا خوان گسترده نعمات الهی و درخت وسیله

گفتگوی خداوند با حضرت موسی(ع) از جمله اشارات قرآنی به طبیعت است(امین‌زاده، ۱۳۸۲). تعالیم اسلامی از طرفی انسان را به عمران^۱ و آبادی زمین دعوت کرده و از سویی دیگر بر اساس قواعد فقهی متنوع، احکامی مبتنی بر عدم ضرر به طبیعت و بهره‌برداری نادرست از منابع طبیعی^۲ وضع کرده است. در آیات قرآن، تعداد ۱۹۸ آیه متضمن مضامین محیط‌زیستی بوده که اکثر آنها در رابطه با زمین است. همچنین در ۴۴۴ آیه به زمین اشاره شده است که ۹۰ آیه آن مربوط به مسائل محیط‌زیستی است(محقق‌داماد به نقل از؛ یاقوتی، ۱۴۰۱). قرآن کریم طبیعت را به عنوان آیت و نشانه‌ای در تأمل در خداوند دانسته^۳ و در مفاهیم مختلف به حفاظت از آن توصیه کرده است. جدول ۲ برخی از مهمترین معیارهای زیست‌محیطی مستخرج از روایات و آیات قرآنی را نشان می‌دهد.

جدول ۲. معیارهای زیست‌محیطی مستخرج از آیات و روایات

معیار	آیات و روایت	منبع
تعامل با طبیعت	خداوند همان کسی است که دریا را مسخر شما کرد تا کشتیها به فرمائش در آن حرکت کنند و بتوانید از فضل او بهره‌گیرید، و باشد که سپاس دارید. او آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است به سود شما رام کرد؛ در این نشانه‌های [مهمی] است برای کسانی که اندیشه می‌کنند.	جائیه: ۱۲ و ۱۳
آبادی طبیعت	زمین میراث صالحان و انسان مأمور عمران اوست. اگر رستاقیز بپاشد و نهالی در دست یکی از شماست اگر می‌تواند آن را بکارد باید بکارد.	هود: ۱۸ نهج‌الفصاحه: خطبه ۵۶۷
مصرف بهینه	ای فرزندان آدم، زیورهای خود را در مقام هر عبادت به خود برگزید و بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید، که خدا مسرفان را دوست نمی‌دارد.	اعراف: ۳۱
حفاظت از طبیعت	... و قطعاً اسراف کنندگان، همان اهل آتش هستند. ای اهل ایمان، حرام نکنید طعام‌های پاکیزه‌ای که خدا بر شما حلال نموده، و (از حدود و احکام خدا) تجاوز نکنید، که خدا تجاوز کنندگان را دوست نمی‌دارد.	غافر: ۴۳ مائده: ۸۷
بهداشت و پاکیزگی محیطی	حرمت زمین را بدارید که بمنزله مادر شماست و هر که روی زمین کار بد یا خوبی کند، از آن خبر می‌دهد. سرزمین پاکیزه، گیاهش به فرمان پروردگار می‌روید؛ اما سرزمین‌های بد طینت [و شوره زار] جز گیاه ناچیز و بی ارزش، از آن نمی‌روید.	نهج‌الفصاحه: خطبه ۱۱۳۰ اعراف: ۵۸

قرآن و تعالیم اسلامی هر چند محیط زیست را مسخر انسان دانسته(حج: ۳۵، لقمان) ولی ضمن تأکید بر تعامل بین انسان و طبیعت، برای آبادی و حفظ محیط‌زیست و نفی ضرر بر آن، تکالیف و تعهداتی برای انسان متصور شده است(یاقوتی، ۱۴۰۱). در جمع‌بندی، می‌توان گفت سبک زندگی اسلامی با ارائه شاخص‌هایی مانند مصرف بهینه، حفاظت از منابع طبیعی، پاکیزگی و آبادانی زمین، ظرفیت بالایی برای هدایت سیاست‌گذاری‌های محیط‌زیستی دارد. پیوند این شاخص‌ها با مقررات معماری و شهرسازی از منظر نظری و کاربردی، گامی مؤثر در جهت تحقق سبک زندگی پایدار خواهد بود. بسیاری از آسیب‌های زیست‌محیطی با فعالیت‌های عمرانی انسان و معماری و توسعه شهرها در طبیعت مرتبط است، بنابراین با توجه به مباحث فوق و همچنین جدول ۲، می‌توان مهمترین معیارهای محیط‌زیست و شاخص‌های آن را که ارتباط نزدیکی با معماری و توسعه شهری دارند مطابق (شکل ۳) دسته‌بندی کرد.

۱. هو انشاکم من الارض و استعمرکم فیها: زمین میراث صالحان و انسان مأمور عمران اوست(سوره هود: آیه ۱۸).
 ۲. مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ(سوره مائده: آیه ۳۲).
 ۳. سَتَرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعَنَّهُمْ أَنَّهُ أَلْحَقُ بِهِمْ أَوْ لَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ(سوره فصلت: آیه ۵۳).

شکل ۳. معیارهای زیست محیطی مرتبط با معماری و توسعه شهری

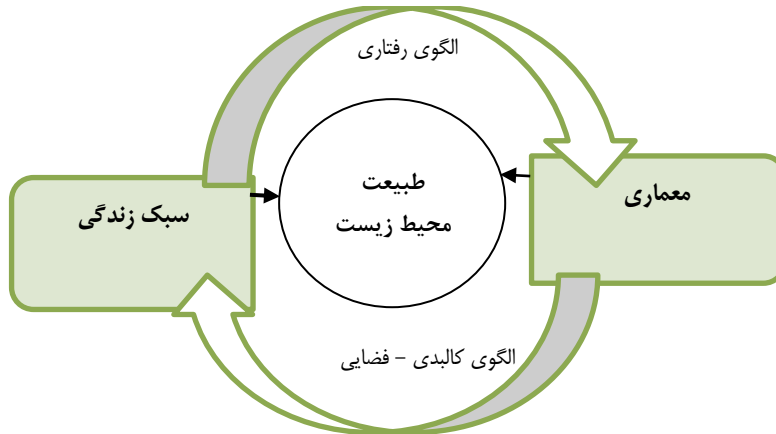
۲-۵. معماری و سبک زندگی زیست محیطی

سبک زندگی متضمن باورها، عقاید و رفتارهای انسانی است که طی تحولات گوناگون دچار دگرگونی شده است. عواملی نظیر مدرنیسم، جهانی شدن، رشد سریع شهرنشینی و مهاجرت از روستا به شهر ابعاد جدیدی از سبک زندگی را پدید آورده اند که بر شیوه زیست اجتماعی و ساختار کالبدی فضا تأثیرگذار بوده اند. از نظر رایپورت روش زندگی به عنوان بخشی از فرهنگ، بر کیفیت زندگی و محیط ساخته شده تأثیر می گذارد (مهری و همکاران، ۱۴۰۰). گرابر نیز بر این باور است که معیارهای زندگی هر چند قابل کمی سازی نیستند، اما پتانسیل های جدیدی را در محیط ساخته شده می گشایند (Gruber, 2008). انتخاب محل زندگی و ساختار فضایی محیط، تحت تأثیر نوع سبک زندگی است. از سوی دیگر، چون افراد همواره با محیط پیرامون خود در تعامل هستند (Paiva & Jedon, 2019)، مکان نیز در جریان این تعامل معنا می یابد (Nikezić et al., 2021). معماری به عنوان بستری برای جریان زندگی، می تواند رفتار انسان را تحت تأثیر قرار داده یا آن را هدایت کند. از این رو، تغییر محیط می تواند موجب بروز طیفی از رفتارهای مثبت یا منفی شود (Keyworth et al., 2015) و حتی سبک های مختلف زندگی را شکل دهد (Haji et al., 2013). چنان که جیمز ونتلینگ^۱ نیز می گوید: «ما دیگر صرفاً سرپناه نمی سازیم،

¹. James w. wentling

بلکه محیط‌هایی برای سبک زندگی تولید می‌کنیم» (Beamish et al., 2001). بنابراین، معماری و معماران نقشی مؤثر در شکل‌دهی به سبک زندگی دارند.

از آنجا که سبک زندگی مجموعه‌ای از رفتارهای انسانی است، می‌توان آن را ماهیتاً محیط‌زیستی نیز دانست (Krajhanzl, 2010). معماری نیز به‌عنوان یک کنش انسانی، واجد بُعد محیط‌زیستی است. محیط‌زیست از یک سو مفهومی برخاسته از علوم طبیعی است، اما از سوی دیگر در حوزه معماری و شهرسازی نیز به معنای رابطه میان ساختمان و بستر طبیعی یا مصنوع آن به کار می‌رود (تقی‌زاده انصاری، ۱۳۹۴: ۶-۷). معماری همواره در دل طبیعت و در محیط زیست انسانی شکل می‌گیرد. محیط، به معنای احاطه‌کننده زندگی انسان، با مفهوم زیستن پیوند خورده است. در یک دسته‌بندی کلی، محیط‌زیست شامل سه بخش است: محیط طبیعی (زیستگاه موجودات زنده)، محیط اجتماعی (جامعه و شیوه زندگی)، و محیط انسان‌ساخت (معماری و فضاهای شهری) که اجزایی تفکیک‌ناپذیر از هم‌اند (بنی‌فاطمه و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۴-۳۵). سبک زندگی انسان در هر سه محیط حضور دارد و از آن تأثیر می‌پذیرد. از این منظر، الگوهای رفتاری سبک زندگی و کالبد‌های فضایی معماری در ارتباطی متقابل قرار دارند. شیوه مصرف منابع محیطی در ساخت‌وساز و بهره‌برداری از ساختمان‌ها نیز بازتابی از سبک زندگی و در عین حال مؤثر بر آن است. پیشینه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که سبک زندگی با تولید الگوهای رفتاری متنوع، پیشران تحولات معماری بوده و در عین حال، محیط‌های کالبدی نیز بر سبک زیست انسان اثرگذارند. به این ترتیب، تعامل میان معماری، سبک زندگی و محیط‌زیست، رابطه‌ای دوسویه و پویا دارد (شکل ۴).

شکل ۴. تأثیر متقابل معماری و سبک زندگی در بستر طبیعت

سبک زندگی اسلامی با تأکید بر مفاهیمی چون اعتدال، پاکیزگی، احترام به طبیعت، عدالت در مصرف منابع، و مسئولیت‌پذیری در برابر خلقت، می‌تواند مبنایی برای خلق محیط‌های زیستی پایدار و متعادل فراهم کند. این سبک زندگی، نه تنها راهبردهایی اخلاقی و معنوی برای زیستن ارائه می‌دهد، بلکه می‌تواند در قالب اصول طراحی، ضوابط ساخت، و شیوه‌های بهره‌برداری از فضا، بر معماری اثرگذار باشد. از این رو، ادغام آموزه‌های سبک زندگی اسلامی در فرآیند معماری، گامی در جهت ارتقای کیفیت زیست‌محیطی و فرهنگی فضاهای شهری و انسانی است. سبک زندگی اسلامی تعالیم مشخصی در زمینه ارتباط انسان با طبیعت ارائه می‌دهد، می‌توان مفاهیم زیست‌محیطی را به‌عنوان بُعدی عینی از این سبک زندگی تلقی کرد که قابلیت تجلی در سیاست‌های معماری و شهرسازی دارد. در واقع، ضوابط و مقررات شهرسازی می‌توانند بستر اجرایی شدن این آموزه‌ها را فراهم سازند. بنابراین، پیوند میان مؤلفه‌های زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی و ساختار مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری، نه تنها از منظر فرهنگی، بلکه از حیث کارکردی نیز قابل تحلیل و ارزیابی است.

۳. روش پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی و از حیث هدف، در زمره تحقیقات کاربردی قرار دارد. روش تحقیق به کار رفته در این مطالعه، تحلیل محتوای جهت‌دار است که در آن چارچوب مفهومی تحلیل، از پیش تعیین شده و از منابع اسلامی و اسناد مورد مطالعه به دست آمده است. در گام نخست، با استفاده از آیات و روایات اسلامی و مطالعه تطبیقی محتوای سه سند مطالعه شده، مؤلفه‌های زیست‌محیطی سبک زندگی اسلامی با رویکرد تفسیری استخراج و به پنج معیار کلی شامل: «حفاظت از محیط زیست»، «بهداشت و پاکیزگی محیطی»، «مصرف بهینه»، «آبادی طبیعت» و «تعامل با طبیعت» تقسیم شدند.

در مرحله دوم، مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری تا پایان سال ۱۳۹۸ که در سه کتاب رسمی توسط انتشارات دانشگاه تهران منتشر شده‌اند (جدول ۳)، به‌عنوان واحد تحلیل انتخاب و تمام محتوای آن‌ها (نه صرفاً عنوان‌ها) مطالعه شد. در این مرحله، شاخص‌های مستخرج از منابع اسلامی به‌عنوان الگوی تحلیلی برای کدگذاری و تطبیق با محتوای مصوبات استفاده شد.

جدول ۳. مصوبات تحلیل محتوا شده

کد	عنوان	گردآوری	نوبت چاپ	تاریخ انتشار
A	مقررات شهرسازی و معماری و طرح‌های توسعه و عمران مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (از تاریخ تأسیس تا پایان سال ۱۳۹۵)	دفاتر حوزه معاونت معماری و شهرسازی	اول	۱۳۹۶
B	مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (سالهای ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶)	دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران	اول	۱۳۹۷
C	مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (سالهای ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸)	دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران	اول	۱۳۹۹

کدگذاری در دو سطح «ظهور مستقیم» (تصریح) و «ظهور ضمنی» (تلویحی) انجام گرفت. کدگذاری محتوا بر اساس واژگان و مضامینی انجام شد که با شاخص‌های زیست‌محیطی انطباق داشتند. به‌عنوان مثال، مصوباتی که عباراتی نظیر «حفظ باغات»، «حفاظت از محیط زیست»، «کاهش آلودگی هوا» یا «بهینه‌سازی مصرف انرژی» را در بر داشتند، به‌عنوان مصوبات دارای اشاره مستقیم کدگذاری شدند. در مقابل، مصوباتی که بدون استفاده از واژگان صریح اما با مفاهیمی مانند «توسعه پایدار»، «حریم مسیرها و تالاب‌ها»، یا «هماهنگی با بستر طبیعی» با شاخص‌ها هم‌راستا بودند، در گروه اشاره ضمنی قرار گرفتند. در نهایت، داده‌ها به‌صورت کیفی تحلیل و بسامد ظهور هر مؤلفه در سه مجموعه مصوبات استخراج شد تا تصویری از میزان توجه اسناد رسمی به مؤلفه‌های سبک زندگی زیست‌محیطی اسلامی ارائه گردد. تحلیل محتوای متون نشان می‌دهد که برخی از عناوین مصوبات به‌طور مستقیم در ارتباط با مسائل زیست‌محیطی تدوین و تصویب شده‌اند (جدول ۴) و در بقیه مصوبات نیز شاخص‌های زیست‌محیطی را به‌طور مستقیم و غیرمستقیم می‌توان در محتوای متون هر مصوبه مشاهده کرد.

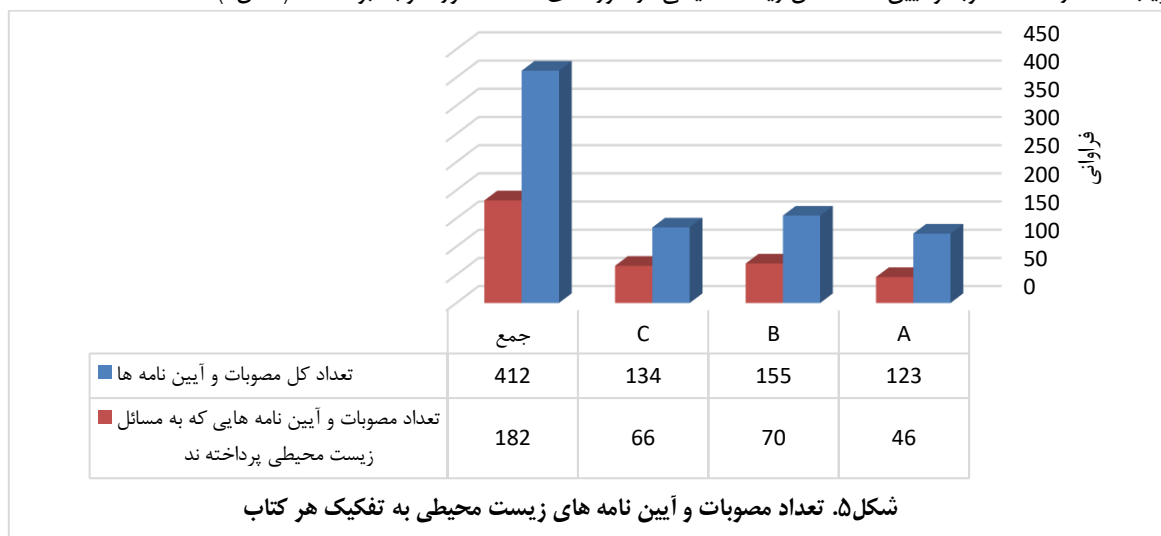
جدول ۴. برخی از عناوین مصوبات و آیین‌نامه‌های مرتبط با شاخص‌های زیست‌محیطی

عنوان مصوبه	تاریخ	شاخص	معیار	منبع
کاهش آلودگی هوای شهرها	۱۳۸۷/۰۲/۱۶	بهداشت هوا	بهداشت و پاکیزگی محیطی	A: ۷۹
ساماندهی مدیریت و تشکیلات اجرایی به منظور حفاظت و جلوگیری از آلودگی آب سدها	۱۳۸۷/۰۴/۲۴	بهداشت آب	بهداشت و پاکیزگی محیطی	A: ۸۳
قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها	۱۳۷۴/۰۳/۳۱	حفظ زمین‌های زراعی - حفظ باغات	حفاظت از محیط زیست	A: ۲۶۴
قانون اصلاح قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها	۱۳۸۵/۰۸/۰۱	حفظ زمین‌های زراعی - حفظ باغات	حفاظت از محیط زیست	A: ۲۶۶
آیین‌نامه اجرایی قانون اصلاح قانون حفظ کاربری اراضی زراعی و باغ‌ها	-	حفظ زمین‌های زراعی - حفظ باغات	حفاظت از محیط زیست	A: ۲۷۰
قانون حفظ و گسترش فضای سبز در شهرها	-	توسعه فضای سبز	آبادی طبیعت	A: ۲۹۷
قانون اصلاح لایحه قانونی حفظ و گسترش فضای سبز در شهرها مصوب ۱۳۵۹ شورای انقلاب	-	توسعه فضای سبز	آبادی طبیعت	A: ۲۹۹
آیین‌نامه اصلاح قانون حفظ و گسترش فضای سبز در شهرها	-	توسعه فضای سبز	آبادی طبیعت	A: ۳۰۱
سند پهنه‌بندی حریم	-	تعامل با طبیعت	تعامل با طبیعت	B: ۶۹
ساماندهی، حفاظت و احیاء تپه‌ها و چشمه‌ها در منظر طبیعی شهر سندج	-	حفظ زمین - حفاظت آب‌ها	حفاظت از محیط زیست	B: ۷۸
ضرورت توجه به توان و ظرفیت اقلیمی مناطق در سیاست‌گذاری و تهیه طرح‌های توسعه	-	طراحی اقلیمی	مصرف بهینه	B: ۱۴۰
احیای رودخانه‌ها و بازآفرینی فضاهای رود کناری	-	حفاظت از آب	حفاظت از محیط زیست	B: ۱۴۲
ساماندهی و صیانت از باغات کن مصوبه شماره ۵۷۰ کمیسیون ماده پنج شهر تهران	-	حفظ باغات و جنگل‌ها	حفاظت از محیط زیست	B: ۱۴۶
طرح ویژه حفاظت، صیانت و ساماندهی باغات کن	-	حفظ باغات و جنگل‌ها	حفاظت از محیط زیست	C: ۳۶
طراحی شهری رودخانه خرم‌آباد	-	بهداشت آب	بهداشت و پاکیزگی محیطی	C: ۵۰
وقوع سیل در کشور	-	جلوگیری از وقوع سیل	حفاظت از محیط زیست	C: ۷۸

۸۵: C	حفاظت از محیط زیست	حفظ باغات و جنگل‌ها	-	ضوابط و مقررات اجرایی طرح ساماندهی باغات کن
۱۰۹: C	حفاظت از محیط زیست	حفاظت از زمین	-	طرح ویژه ساماندهی تپه‌های سنندج
۱۱۶: C	حفاظت از محیط زیست	حفظ باغات و جنگل‌ها	-	مجموعه طرح‌ها، مصوبات و اقدامات مطرح در باغستان سنتی قزوین - اثر طبیعی ثبت ملی
۱۳۰: C	حفاظت از محیط زیست	حفاظت از آب	-	طرح جامع منطقه نمونه گردشگری سامان زاینده رود

۴. یافته‌ها

تحلیل محتوای مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری در سه کتاب با کد A، B و C نشان می‌دهد؛ کتاب اول (کد A) با مجموع ۸۸ مصوبه و ۳۵ آیین‌نامه شامل ۱۲۳ عنوان مصوبه و آیین‌نامه هست که در محتوای ۴۶ عنوان آن به طور مستقیم و غیرمستقیم مسائل زیست‌محیطی مطرح شده است. کتاب دوم (کد B) دارای ۱۵۵ مصوبه است که در محتوای ۷۰ عنوان آن به طور مستقیم و غیرمستقیم به مسائل زیست‌محیطی پرداخته شده است و به همین ترتیب در کتاب سوم (کد C) نیز با مجموع ۱۳۴ مصوبه، در محتوای ۶۶ عنوان آن به طور مستقیم و غیرمستقیم مسائل زیست‌محیطی قابل پیگیری است. در نهایت در مجموع ۴۱۲ مصوبه و آیین‌نامه‌ای که در سه کتاب تدوین و تصویب شده در ۱۸۲ مصوبه و آیین‌نامه مسائل زیست‌محیطی در حوزه‌های مختلف مورد توجه بوده است (شکل ۵).

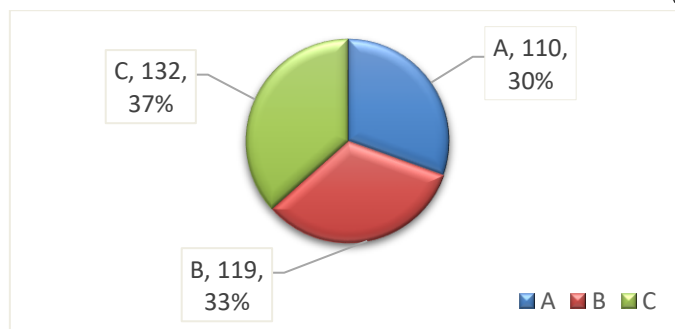
شکل ۵. تعداد مصوبات و آیین‌نامه‌های زیست‌محیطی به تفکیک هر کتاب

اطلاعات بدست آمده از جدول ۵ نشانگر افزایش قابل ملاحظه تعداد مصوبات کل و به تبع آن تعداد مصوبات مرتبط با مسائل زیست‌محیطی، از تاریخ اولین مصوبه در سال ۱۳۶۲ تا آخرین مصوبه در سال ۱۳۹۸ در سه کتاب است. مقایسه نسبت تعداد مصوبات کل به مصوبات مرتبط با زیست‌محیط در هر کتاب نیز حاکی از افزایش رو به رشد مسائل زیست‌محیطی در مصوبات بوده است. در مجموع، به طور متوسط حدود ۴۴ درصد از کل عناوین مصوبات و آیین‌نامه‌ها در سه کتاب به مسائل زیست‌محیطی اشاراتی داشته‌اند (جدول ۵).

جدول ۵. نسبت مصوبات و آیین‌نامه‌های زیست‌محیطی به تفکیک هر کتاب

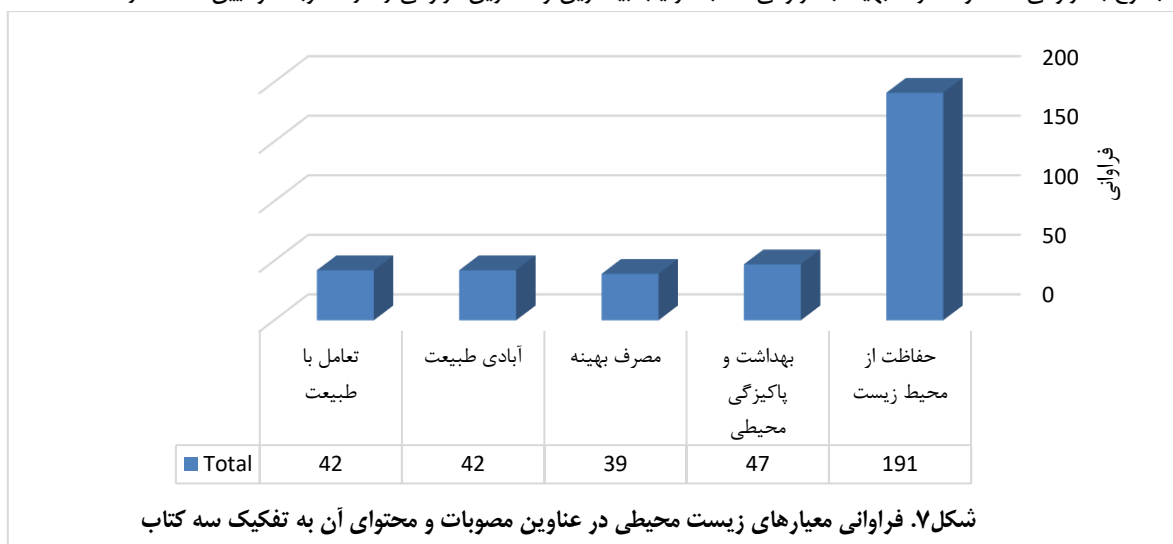
کد	تعداد کل مصوبات و قوانین و آیین‌نامه‌ها		تعداد مصوبات و آیین‌نامه‌هایی که به مسائل زیست‌محیطی پرداخته‌اند		نسبت مصوبات کل به مصوبات مرتبط با مسائل زیست‌محیطی	تاریخ آخرین مصوبه در کتاب	تاریخ اولین مصوبه در کتاب
	تعداد مصوبه	تعداد آیین‌نامه	تعداد مصوبه	تعداد آیین‌نامه			
A	۸۸	۳۵	۲۹	۱۷	$\frac{46}{123} = 37\%$	۱۳۹۴/۰۷/۲۷	۱۳۶۲/۱۲/۲۵
B	۱۵۵	۰	۷۰	۰	$\frac{70}{155} = 45\%$	۱۳۹۶/۱۴/۱۴	۱۳۹۵/۰۱/۲۳
C	۱۳۴	۰	۶۶	۰	$\frac{66}{134} = 49\%$	۱۳۹۸/۱۱/۲۸	۱۳۹۷/۰۱/۲۰
جمع	۳۷۷	۳۵	۱۶۵	۱۷	$\frac{182}{412} = 44\%$	-	-
		۴۱۲		۱۸۲			

همان طور که پیشتر عنوان شد، در تحلیل محتوای مصوبات علاوه بر مطالعه عناوین مصوبات، محتوا و توضیحات هر مصوبه مطالعه و مسائل مربوط به معیارهای زیست محیطی در آن استخراج شده است. بنابراین ممکن است در عنوان مصوبه‌ای هیچ معیار زیست محیطی مطرح نشده باشد ولی در تشریح آن مصوبه، در جملات مختلف چندین بار به انواع شاخص‌های زیست محیطی به طور مستقیم یا ضمنی اشاره شده باشد. بر این اساس، تحلیل محتوای کل مصوبات و محتوای آن (و نه فقط عنوان مصوبه) نشان می‌دهد که معیارهای زیست محیطی در کتاب اول (کد A)، ۱۱۰ بار، در کتاب دوم (کد B)، ۱۱۹ بار، در کتاب سوم (کد C) نیز ۱۳۲ بار و در نهایت در مجموع سه کتاب ۳۶۱ بار در شاخص‌های مختلف مطرح شده است (شکل ۶).

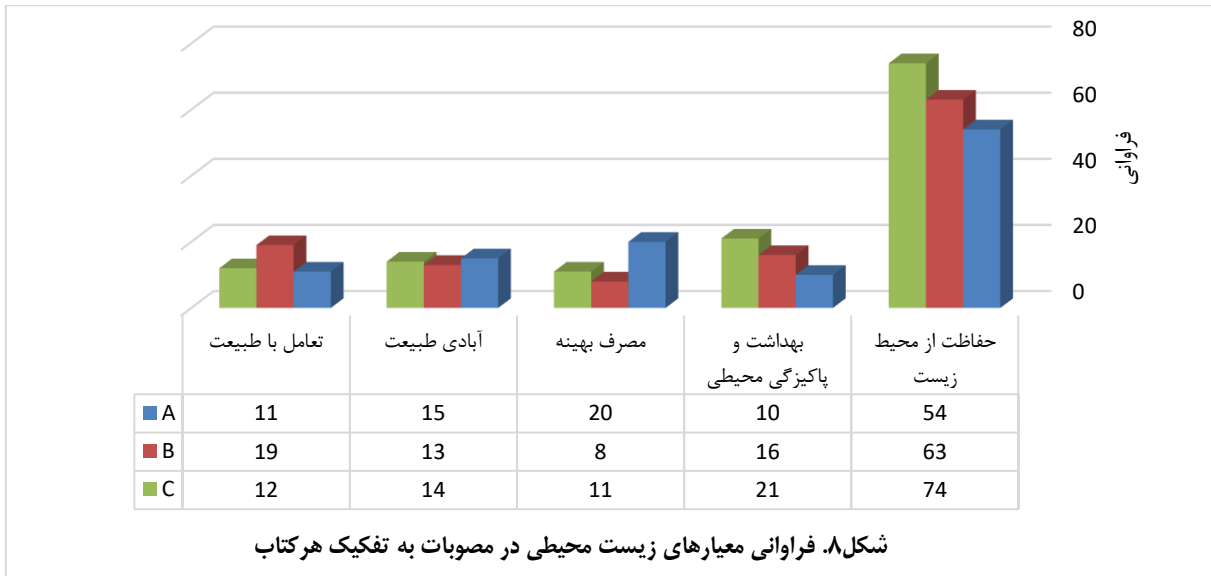
شکل ۶. تعداد کل شاخص‌های زیست محیطی در هر کتاب

شکل ۷، فراوانی معیارهای استخراج شده در مجموع مصوبات سه کتاب را نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار، معیار «حفاظت از محیط زیست» در مجموع با فراوانی ۱۹۱ و مصرف بهینه با فراوانی ۳۹ به ترتیب بیشترین و کمترین فراوانی را در مصوبات و آیین‌نامه‌ها دارند.

شکل ۷. فراوانی معیارهای زیست محیطی در عناوین مصوبات و محتوای آن به تفکیک سه کتاب

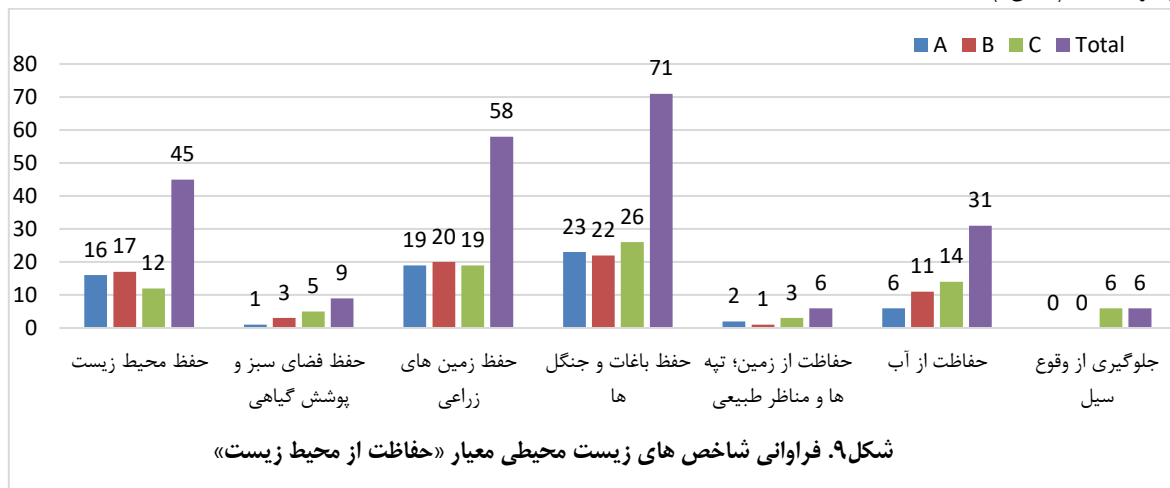
بر اساس شکل ۸، فراوانی هر یک از معیارهای زیست محیطی بر اساس تفکیک هر کتاب نشان می‌دهد که، معیار «حفاظت از محیط زیست» بیشترین فراوانی را در هر سه کتاب داشته و در طی زمان از سال ۱۳۶۲ تا ۱۳۹۸ فراوانی آن بیشتر شده است.

در ادامه به بررسی جداگانه فراوانی شاخص‌ها و ریزمعیارهای هر معیار زیست‌محیطی پرداخته شده است.

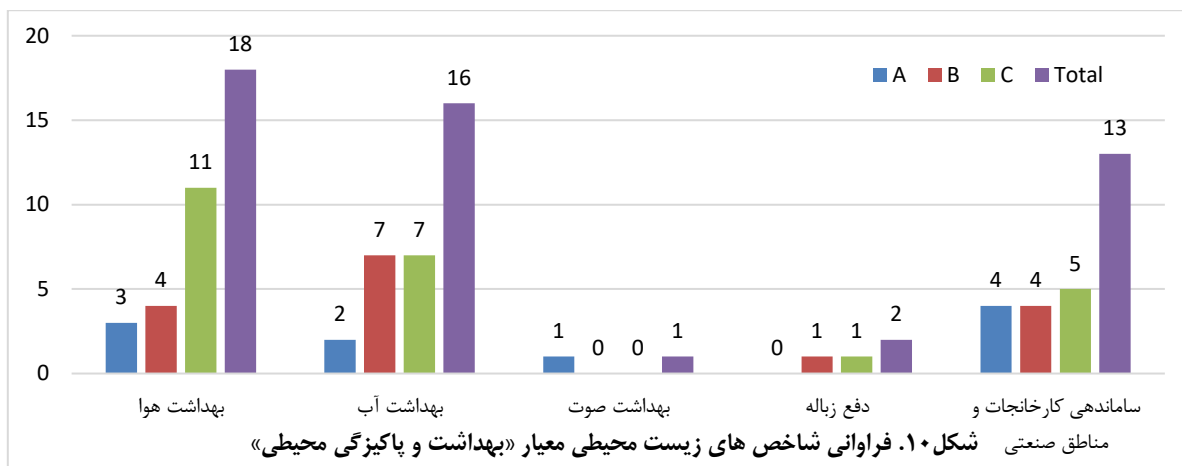
حفاظت از محیط زیست

تحلیل شاخص‌های زیست‌محیطی معیار «حفاظت از محیط زیست» نشان می‌دهد، شاخص «حفظ باغات و جنگل‌ها» با فراوانی ۷۱، بیشترین سهم را در مجموع مصوبات به خود اختصاص داده است. شاخص‌های «حفظ زمین‌های زراعی»، «حفظ محیط زیست»، «حفاظت از آب» و «حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی» به ترتیب در اولویت‌های بعدی معیار حفاظت از محیط‌زیست قرار دارند و در نهایت شاخص‌های «حفاظت از زمین» و «جلوگیری از وقوع سیل» هر کدام با فراوانی ۶ در الویت آخر قرار گرفته‌اند. نکته قابل توجه در این نمودار این است که شاخص «جلوگیری از وقوع سیل» در مصوبات کتاب A و B جایگاهی نداشته و در کتاب C یعنی مصوبات سال ۹۷ و ۹۸ با فراوانی ۶ مورد توجه قرار گرفته است (شکل ۹).

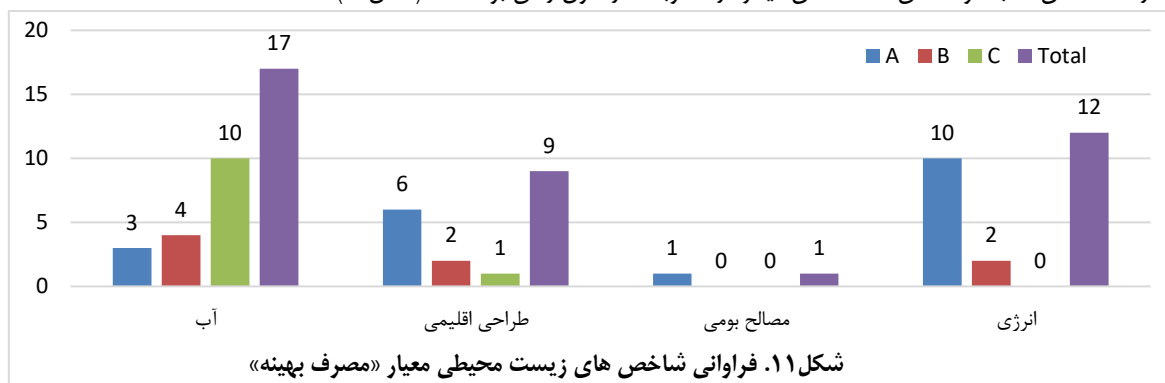
بهداشت و پاکیزگی محیطی

تحلیل این معیار نشان از اولویت شاخص «بهداشت هوا» با فراوانی ۱۸، در مجموع مصوبات است. شاخص‌های «بهداشت آب»، «ساماندهی کارخانجات و مناطق صنعتی»، «دفع زباله» و «بهداشت صوت» به ترتیب اولویت‌های بعدی معیار «بهداشت و پاکیزگی محیطی» بوده‌اند. تحلیل نمودار بر اساس تفکیک سه کتاب نیز نشان از افزایش رو به رشد ۴ شاخص اول در مصوبات را دارد که رشد شاخص «بهداشت هوا» قابل ملاحظه بوده است (شکل ۱۰).

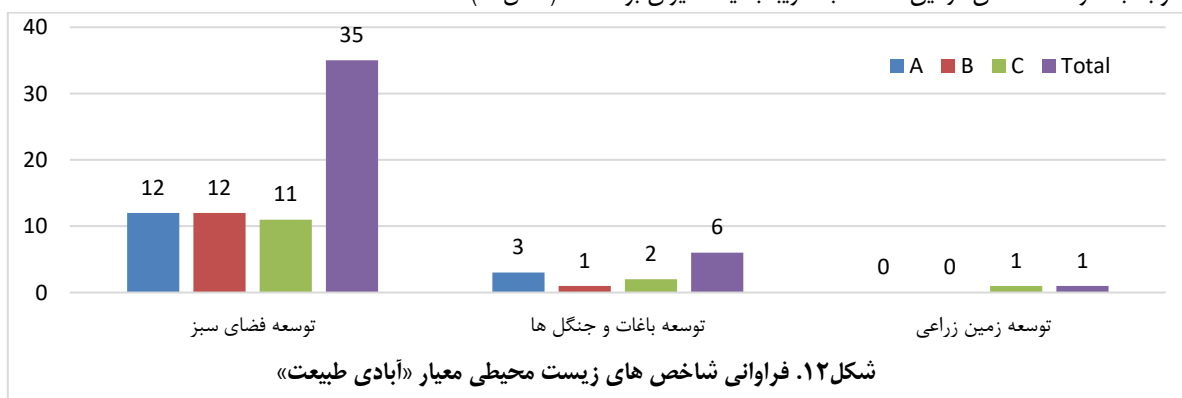
مصرف بهینه

مصرف بهینه آب، اولین اولویت معیار «مصرف بهینه» در مجموع مصوبات بوده است. شاخص «انرژی» با فراوانی ۱۲، «طراحی اقلیمی» با فراوانی ۹ و توجه به شاخص «مصالح بومی» به ترتیب در اولویت بعدی مصوبات بوده‌اند. نکته قابل توجه در نمودار تفکیکی این معیار، افزایش رو به رشد شاخص «آب» و کاهش سه شاخص دیگر در مصوبات در طول زمان بوده است (شکل ۱۱).

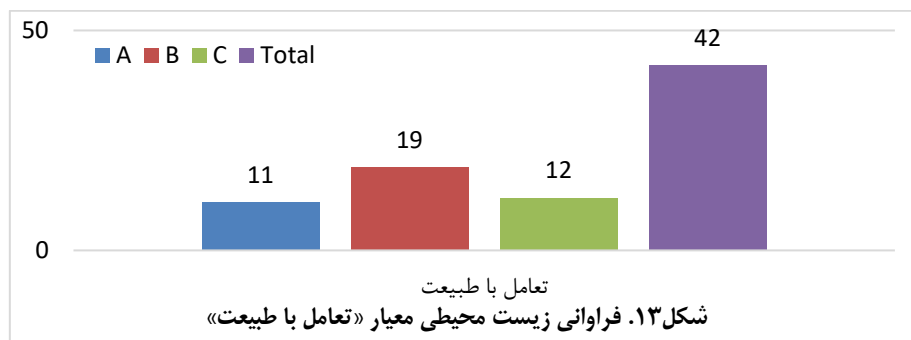
آبادی طبیعت

نمودار تحلیلی معیار «آبادی طبیعت»، نشانگر اولویت شاخص «توسعه فضای سبز» با فراوانی ۳۵ بر شاخص «توسعه باغات و جنگل‌ها» با فراوانی ۶ و «توسعه زمین‌های زراعی» با فراوانی ۱ در مجموع مصوبات است. همچنین فراوانی شاخص‌ها به تفکیک هر کتاب نشان می‌دهد که توجه به هر سه شاخص در این سه کتاب تقریباً به یک میزان بوده است (شکل ۱۲).

تعامل با طبیعت

معیار «تعامل با طبیعت» دارای فراوانی ۴۲ در مجموع مصوبات بوده است که در آن فراوانی ۱۱ مربوط به مصوبات در کتاب اول یعنی از تاریخ تأسیس تا سال ۱۳۹۵، فراوانی ۱۹ مربوط به مصوبات سال ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ و در نهایت فراوانی ۱۲ مربوط به مصوبات ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ بوده است.

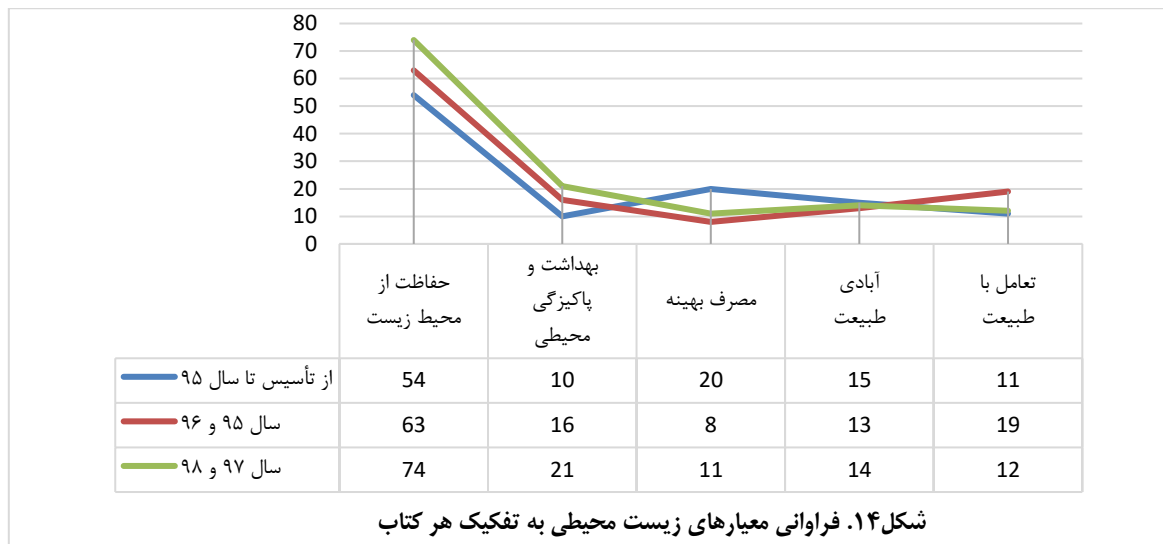

بر اساس جمع‌بندی جدول ۶ که فراوانی هر یک از معیارها و شاخص‌های زیر مجموعه آن را به ترتیب اولویت فراوانی نشان می‌دهد، می‌توان گفت، توجه به حفظ و توسعه فضاهای سبز از هر نوع آن، چه باغی باشد و چه زراعی و ... اولین اولویت را در مصوبات شورای عالی داشته است. حفاظت، بهداشت و صرفه‌جویی آب نیز در اولویت دوم مصوبات قرار دارد. شاخص‌هایی مانند «جلوگیری از وقوع سیل» و «دفع زباله» با وجود اهمیت زیست‌محیطی آن‌ها، جایگاه پرتنگی در مصوبات نداشته‌اند.

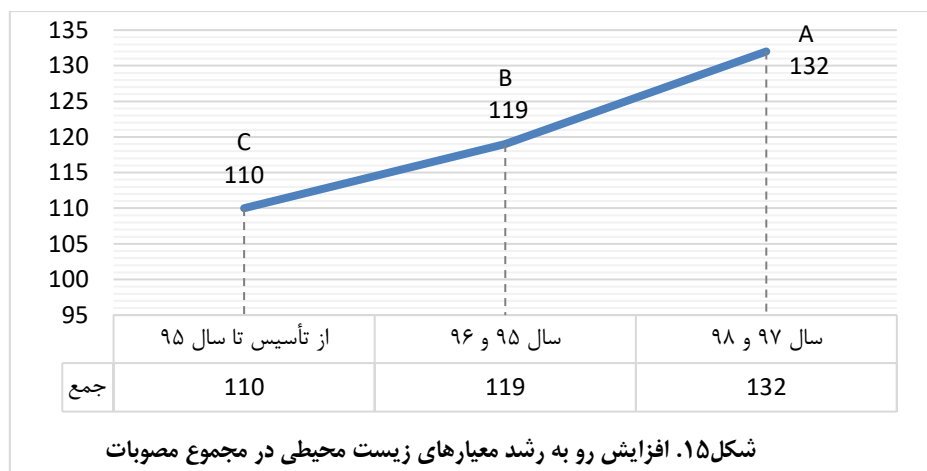
جدول ۶. فراوانی معیارهای زیست‌محیطی و شاخص‌های آن در مجموع مصوبات سه کتاب

فراوانی	تعامل با طبیعت	فراوانی	آبادی طبیعت	فراوانی	مصرف بهینه	فراوانی	بهداشت و پاکیزگی محیطی	فراوانی	حفاظت از محیط زیست
۴۲		۴۲		۳۹		۴۷		۱۹۱	
		۳۵	توسعه فضای سبز	۱۷	آب	۱۸	بهداشت هوا	۷۱	حفظ باغات و جنگل‌ها
		۶	توسعه باغات	۱۲	انرژی	۱۶	بهداشت آب	۵۸	حفظ زمین‌های زراعی
		۱	توسعه زمین زراعی	۹	طراحی اقلیمی	۱۳	ساماندهی کارخانجات	۴۵	حفظ محیط‌زیست
				۱	مصالح بومی	۲	دفع زباله	۳۱	حفاظت از آب
						۱	بهداشت صوت	۹	حفظ فضای سبز و پوشش گیاهی
								۶	حفاظت از زمین
								۶	جلوگیری از وقوع سیل

تحلیل نموداری محتوای مصوبات به تفکیک سه کتاب نشان می‌دهد؛ معیار «حفاظت از محیط زیست» و «بهداشت و پاکیزگی محیطی» در طی زمان رشد قابل توجهی داشته‌اند. معیار «مصرف بهینه» در کتاب A (مجموعه مصوبات تا سال ۹۵) بیشتر از مجموع مصوبات سال ۹۵ تا ۹۸ بوده است. معیار «آبادی طبیعت» با فراوانی نزدیک به هم در سه کتاب نشان از اهمیت یکسان آن در مجموع مصوبات دارد. فراوانی معیار «تعامل با طبیعت» نیز نشانگر اهمیت بیشتر آن در مجموع مصوبات سال ۹۵ و ۹۶ (کتاب B) از دو کتاب دیگر است (شکل ۱۴). نکته قابل توجه نمودار ۱۰، فراوانی بالای معیار «حفاظت از محیط زیست» نسبت به ۴ معیار دیگر است که حاکی از اهمیت بالای این معیار در مجموع مصوبات است.

تحلیل محتوای زیست محیطی مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری از زمان تأسیس تا سال ۱۳۹۸ حاکی از سیر صعودی و حجم فراوانی قابل توجه معیارهای زیست محیطی در مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری بوده است به عبارتی با توجه به شکل ۱۵، معیارهای زیست محیطی کتاب A که مجموع مصوبات سال ۹۸ و ۹۷ در آن گردآوری شده است بیش از کتاب B (مجموع مصوبات ۹۵ و ۹۶) و مجموع معیارهای زیست محیطی کتاب B نیز از معیارهای زیست محیطی کتاب C (مجموع مصوبات تا سال ۹۵) بیشتر است (شکل ۱۵).

۵. نتیجه گیری

محیط زیست حاصل تعامل میان معماری به عنوان دست ساخته بشری و بستر طبیعی ای است که حیات و فعالیت های انسانی را دربر می گیرد. با توجه به آسیب های ناشی از ساخت و سازهای بی رویه و توسعه نامتوازن شهری به ویژه در زمینه تخریب باغات، کاهش پوشش گیاهی و فشار بر منابع آب، نهادهای مسئول در اسناد بالادستی بر لزوم توجه به ملاحظات زیست محیطی تأکید داشته اند. در این میان، شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، به عنوان نهاد عالی سیاست گذار در این حوزه، نقش کلیدی در تبیین و تصویب مصوبات همسو با اهداف سبک زندگی اسلامی ایفا می کند. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی میزان انطباق مصوبات این شورا با مؤلفه های زیست محیطی سبک زندگی اسلامی انجام شد. برای این منظور، تحلیل محتوای سه سند رسمی مصوبات شورا که توسط انتشارات دانشگاه تهران منتشر شده اند (سند الف: از سال تأسیس تا ۱۳۹۵؛ سند ب: ۱۳۹۵-۱۳۹۶؛ سند پ: ۱۳۹۷-۱۳۹۸) صورت گرفت. چارچوب مفهومی پژوهش بر پنج معیار اصلی شامل «حفاظت از محیط زیست»، «بهداشت و پاکیزگی محیطی»، «مصرف بهینه»، «آبادی طبیعت» و «تعامل با طبیعت» استوار بود. یافته ها نشان دادند که حدود ۴۴٪ از کل مصوبات، به طور مستقیم یا ضمنی به مضامین زیست محیطی اشاره داشته اند. در این میان، معیار «حفاظت از محیط زیست» با فراوانی بالا، بیشترین سهم را داشته است؛ شاخص هایی مانند «حفظ باغات» و «حفظ منابع آب» بیش از سایر موارد تکرار شده اند. معیارهای دیگر نیز به صورت جزئی در اسناد حضور داشته اند، اگرچه برخی شاخص های کلیدی مانند «جلوگیری از سیلاب» یا «مدیریت زباله» کمتر

مورد توجه بوده‌اند. روند تحلیل تاریخی مصوبات نشان داد که میزان توجه به مؤلفه‌های زیست‌محیطی در مصوبات جدیدتر نسبت به گذشته افزایش یافته که نشان‌دهنده ارتقاء سطح حساسیت نهاد سیاست‌گذار نسبت به محیط‌زیست در حوزه شهرسازی است. با این حال، علی‌رغم صراحت در بسیاری از مصوبات، واقعیت میدانی حکایت از استمرار روند تخریب محیط‌زیست شهری دارد. این امر حاکی از وجود شکاف میان مصوبات رسمی و اجرای مؤثر آن‌هاست؛ شکافی که ممکن است ناشی از عوامل متعددی نظیر ضعف ساختاری در نظام اجرا، فقدان ضمانت اجرایی، عدم نظارت مؤثر یا غفلت از نقش نهادهای حرفه‌ای و مشارکت عمومی باشد. از این‌رو، توصیه می‌شود پژوهش‌های آتی با رویکردهای میدانی و تطبیقی، به بررسی علل اجرایی نشدن مصوبات بپردازند و در سنجش عملکرد نهادهایی چون شهرداری‌ها، سازمان نظام مهندسی، و مشاوران تخصصی بکوشند. از منظر سیاست‌گذاری، پیشنهاد می‌شود سازمان‌های شهری مسئول در سطح استان‌ها موظف به ارائه گزارش سالانه درباره میزان تحقق مصوبات زیست‌محیطی شوند. همچنین ادغام آموزش شاخص‌های سبک زندگی اسلامی در ساختار آموزش نظام مهندسی ساختمان و الزامی شدن ملاحظات محیط‌زیستی در دستورالعمل‌های طراحی شهری می‌تواند گامی مؤثر در جهت تحقق اهداف این رویکرد باشد.

۶. منابع

۱. قرآن کریم.
۲. امین‌زاده، بهناز، (۱۳۸۲)، جهان‌بینی دینی و محیط زیست؛ درآمدی بر نگرش اسلام به طبیعت، *مجله محیط‌شناسی*، ۲۸(۳۰)، ۹۷-۱۰۶.
۳. بنی‌فاطمه، حسین و همکاران، (۱۳۹۱)، بررسی ارتباط سرمایه اجتماعی و سبک زندگی محیط زیستی در بین شهروندان شهر تبریز، *فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه*، ۱(۲)، ۳۳-۵۶.
۴. بهمنی‌کازرونی، سارا و همکاران، (۱۳۹۸)، واکاوی عدم تطبیق سبک زندگی با مصوبات معماری و شهرسازی با تأکید بر سطح اشغال و اقلیم، در کتاب: *مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی*، تهران: آفتاب توسعه.
۵. تقی‌زاده‌انصاری، مصطفی، (۱۳۹۴)، *حقوق محیط زیست در ایران*، تهران: انتشارات سمت.
۶. تمسکی، احسان و همکاران، (۱۴۰۰)، مسئله‌شناسی سیاست‌گذاری محیط‌زیست در ایران، *فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی*، ۷(۲)، ۱۰۹-۱۲۵.
۷. جوادی‌آملی، عبدالله، (۱۳۸۸)، *حق و تکلیف در اسلام*، قم: نشر اسرا.
۸. حسینی، مهدی و همکاران، (۱۳۹۴)، ارزیابی تأثیرات زیست‌محیطی گسترش بی‌رویه شهرها (مطالعه موردی: پروژه مسکن مهر- شهر طرقله)، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۵(۱۸)، ۴۳-۵۸.
۹. خطیبی، حسین و ابوالفضل ساجدی، (۱۳۹۲)، مروری بر شاخص‌های سبک زندگی اسلامی، *تشریح معرفت*، ۲۲(۲)، ۱۳-۲۵.
۱۰. دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، (۱۳۹۷)، *مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (سالهای ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶)*، تهران: سمت.
۱۱. دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری ایران، (۱۳۹۹)، *مجموعه مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (سالهای ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶)*، تهران: سمت.
۱۲. دسترس، فرناز و بیژن خواجه‌نوری، (۱۳۹۸)، بررسی رابطه بین سبک زندگی و رفتار زیست‌محیطی شهروندان شهر شیراز، *فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۱۳(۴)، ۱-۳۰.
۱۳. دفاتر حوزه معاونت معماری و شهرسازی، (۱۳۹۶)، *مقررات شهرسازی و معماری و طرح‌های توسعه و عمران مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران (از تاریخ تأسیس تا پایان شهر سال ۱۳۹۵)*، تهران: سمت.
۱۴. ذکایی، محمدسعید و همکاران، (۱۳۹۶)، مفهوم‌سازی سبک زندگی فرهنگی، *فصلنامه جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۸(۱)، ۲۳-۴۴.
۱۵. رفیع‌پور، فرامرز، (۱۳۸۴)، *کندوکاوها و پنداشته‌ها: مقدمه‌ای بر روش‌های شناخت جامعه و تحقیقات اجتماعی*، تهران: انتشار.
۱۶. رئیسی، محمدمنان، (۱۳۹۹)، *تحلیلی میان‌رشته‌ای بر تعارضات معماری مسکن آپارتمانی با سبک زندگی اسلامی با استناد به آموزه‌های نقلی اسلام*، *پژوهش‌های معماری اسلامی*، ۸(۳)، ۳-۲۱.
۱۷. صداقتی، عاطفه، (۱۴۰۱)، بازتاب سبک نوین زندگی شهری بر ترجیحات افراد و مؤلفه‌های توسعه مسکن اسلامی، *تشریح فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی*، ۷(۱)، ۱-۲۰.
۱۸. صفی‌خوانی، ساجده و ارشک حلی‌ساز، (۱۴۰۱)، *تحلیل محتوای اصول و مؤلفه‌های قوانین و مقررات محیط‌زیستی ایران*، *مجله محیط‌زیست و توسعه فرابخشی*، ۷(۷۸)، ۱-۲۳.
۱۹. طباطبایی، محمدحسین، (۱۳۸۹)، *تعالیم اسلام*، به کوشش: سیدهادی خسروشاهی، قم: بوستان کتاب.
۲۰. عبدی‌دانشپور، زهره و مسعود تارانتاش، (۱۳۹۵)، تحلیل اثرات گسترش برنامه‌ریزی نشده کلان‌شهرها بر محیط طبیعی پیرامون: رویکردی ویژه به منطقه کلان‌شهری تهران، *تشریح باغ نظر*، ۱۳(۴۳)، ۳۷-۶۰.

۲۱. علی آبادی، محمد و مجید هاشمی طغرالجردی، (۱۳۸۹)، ضرورت رویکردی نو در تدوین قوانین و مقررات معماری اسلامی (تأملی بر: تأثیر قاعده فقهی لاضرر بر مواد مربوط به حریم بصری در قانون مدنی ایران)، *نشریه علمی-پژوهشی انجمن علم معماری و شهرسازی ایران*، (۱)، ۶۷-۷۶.
۲۲. عمادالدین، سمیه و همکاران، (۱۳۹۸)، تحلیل و رتبه‌بندی سطوح مناطق شهری بر اساس مؤلفه‌ها و شاخص‌های ناپایداری محیط‌زیست شهری با استفاده از مدل تلفیقی SAW و آنتروپی شانون مطالعه موردی: شهرستان‌های استان البرز، *مجله آمایش جغرافیایی فضا*، ۹(۳۲)، ۲۴۹-۲۶۲.
۲۳. فریادی، مسعود، (۱۳۹۵)، مبنای اکولوژیک اصل عمومی بودن وظیفه حفاظت محیط‌زیست، *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، ۲۰(۷۸)، ۲۰۷-۲۳۲.
۲۴. فلاح‌فر، فرح و محمد منان رئیسی، (۱۴۰۱)، خوانش تأثیر ساختار خانه بر سبک زندگی ایرانی-اسلامی در گذر زمان (نمونه موردی: شهر کاشان)، *نشریه فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی*، (۱)۷، ۱۹۳-۲۱۰.
۲۵. کارگرفلاح، ام‌البنین و همکاران، (۱۴۰۱)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر سبک زندگی سبز در زنان خانه‌دار شهری (مطالعه موردی زنان خانه‌دار شهر تهران)، *فصلنامه سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، (۱)۶، ۴۱۱-۴۲۰.
۲۶. کاویانی، محمد، (۱۳۹۲)، *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۲۷. کلاتری، عبدالحسین و همکاران، (۱۳۹۵)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تعلق‌مندی نسبت به محیط زیست (مورد مطالعه: شهروندان شهر تهران)، *جامعه‌شناسی کاربردی*، (۲)۲۷، ۱-۱۶.
۲۸. گیدنز، آنتونی، (۱۳۸۷)، *تجدد و تشخیص*، ترجمه ناصر موهقیان، تهران: نشر نی.
۲۹. مطهری، مرتضی، (۱۳۶۷)، *آشنایی با قرآن*، تهران: انتشارات صدرا.
۳۰. مظلومی، نادر و علی متولی، (۱۳۹۱)، الگویی برای اجرایی کردن برنامه‌های راهبردی، *فصلنامه مطالعات مدیریت*، ۲۱(۶۷)، ۱۹-۴۵.
۳۱. مهدوی‌کنی، محمدسعید، (۱۳۹۰)، *دین و سبک زندگی*، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
۳۲. مهری، سودابه و همکاران، (۱۴۰۰)، تأثیر سبک زندگی بر تفکیک عرصه‌های عمومی از عرصه‌های خصوصی مورد استفاده زنان در خانه‌های اشرافی قاجار در مازندران، *پژوهش‌نامه زنان*، ۱۲(۴)، ۲۹۵-۲۶۱.
۳۳. نعمتی، محمدعلی و همکاران، (۱۳۹۷)، شناسایی عوامل مؤثر بر ارزیابی محیط‌زیستی ساختمان در مجموعه مسکونی با بهره‌گیری از ابزارهای موجود ارزیابی عملکرد بنا، *نشریه هنرهای زیبا*، (۱)۳۳، ۱۹-۳۰.
۳۴. *نهج‌الفصاحه*، (۱۳۵۴)، ترجمه: ابوالقاسم پاینده، تهران: سازمان چاپ و انتشارات جاویدان.
۳۵. هاشمی طغرالجردی، مجید، (۱۳۹۵)، ارزیابی و نقد مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری پیرامون هویت اسلامی شهرسازی و معماری ایران، *نشریه پژوهش‌های معماری اسلامی*، (۳)۴، ۲۲-۴۰.
۳۶. یاقوتی، ابراهیم، (۱۴۰۱)، حقوق محیط زیست از دیدگاه اسلام با روش نهادگرایی گفتمانی، *نشریه پایداری، توسعه و محیط‌زیست*، (۴)۳، ۵۹-۷۴.

37. Ayodeji, I. (2010). Exploring secondary school students' understanding and practices of waste management in Ogun State Nigeria, *International Journal of Environmental & Science Education*. 5(2), 201-215.
38. Beamish, Julia O., Rosemary Carucci Goss & JoAnn Emmel. (2001), Lifestyle Influences on Housing Preferences, *Housing and Society*, 28(1&2), 1-27.
39. Gruber, Petra. (2008). The signs of life in architecture, *Bioinspiration & Biomimetics*, 3(2), 1-9.
40. Haji, Ishtiyaque & Stefaan E. Cuypers & Yannick Joye. (2013). Architecture, Ethical Perception, and Educating for Moral Responsibility. *The Journal of Aesthetic Education*, 47(3), 1-23.
41. Keyworth et al, (2015), Do English healthcare settings use 'Choice Architecture' principles in promoting healthy lifestyles for people with psoriasis? An observational study., *BMC Health Services Research*, 15, 1-10.
42. Krajhanzl, J. (2010). Environment and proenvironmental behavior. *School and health*, (21): 251-274.
43. Kriese, Ulrich & Roland W. Scholz (2012) Lifestyle Ideas of House Builders and Housing Investors, *Housing, Theory and Society*, 29(3), 288-320.
44. Nikezi'c, A.; Risti'c Trajkovi'c, J.; Milovanovi'c, A. (2021). Future Housing Identities: Designing in Line with the Contemporary Sustainable Urban Lifestyle. *Buildings*. 11(18): 1-23.
45. Paiva, Andre'a de, Richard Jedon. (2019). Short- and long-term effects of architecture on the brain: Toward theoretical formalization, *Frontiers of Architectural Research*, 8, 564-571.
46. Thorkild Ærø (2006). Residential Choice from a Lifestyle Perspective. *Housing, Theory and Society*, 23(2), 109-130.